

Ю. Р. Замошнікова,
аспірант, Навчально-науково-виробничий центр
Національного університету цивільного захисту України, м. Харків
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2900-1587>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.9.172

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Yu. Zamoshnykova,
Adjunct, Training Research and Production Center of the National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv

PROBLEMATIC ISSUES OF ACADEMIC MOBILITY DEVELOPMENT IN UKRAINE

У статті розглянуто сутність поняття "академічна мобільність" в контексті забезпечення розвитку якості освіти України, проаналізовано поняттєвий апарат поняття "академічна мобільність". Охарактеризовано його види та узагальнено його класифікацію, проаналізовано їхній вплив на розвиток освіти в Україні. Виокремлено основні зовнішні та внутрішні фактори які здійснюють постійний вплив на академічну мобільність, як негативний так і позитивний. З'ясовано, що державі об'єктивно необхідно забезпечувати розвиток академічної мобільності адже всеосяжні глобалізація та інтеграція як головні тенденції розвитку сучасного світу формують новий каркас системи європейської вищої освіти. У процесі інтеграції українських вузів та науки в Європейський простір вищої освіти ключове місце відводиться академічній мобільності, яка є гарантією якості вищої освіти, сприяє якісному покращенню академічної співпраці, формуванню нових компетентних трудових ресурсів, здатних зайняти гідне місце на міжнародному ринку праці. Узв'язку із цим проблема розвитку академічної мобільності в Україні є сферою особливої уваги вчених, міжнародної громадськості, роботодавців, держави та студентства.

The article considers the essence of the concept of "academic mobility" in the context of ensuring the development of the quality of education in Ukraine, analyzes the conceptual framework of the concept of "academic mobility", describes its types and summarizes its classification, analyzes their impact on the development of education in Ukraine. The main external and internal factors that have a constant impact on academic mobility, both negative and positive, are highlighted. It is found out that the state objectively needs to ensure the development of academic mobility, because comprehensive globalization and integration as the main trends in the development of the modern world form a new framework for the European higher education system. The introduction of innovative technologies, programs, and methods of education is necessary for its modernization in modern conditions. One of the most complex innovative education programs in organizational, structural, and economic terms is academic mobility, aimed at improving the quality of education and strengthening international educational integration.

In the process of integration of Ukrainian universities and science into the European Higher Education area, the key place should be attributed to academic mobility, which is a guarantee of the quality of higher education, contributes to the qualitative improvement of academic cooperation, the formation of new competent labor resources that can take their rightful place in the international labor market. Thus, the development of academic mobility within the framework of building the European Higher Education Area leads to an increase in the attractiveness of European education, as well as Ukrainian education, in addition, the presence of the best international students in the composition of students of Ukrainian higher education institutions increases the rating of the educational institution, which, in turn, attracts new best international students and scientists, employers, investors, which, in turn, affects the improvement of the quality of education in higher education institutions. In this regard, the problem of developing academic mobility in Ukraine is an area of special attention of scientists and the international community, employers, the state, and students.

Ключові слова: мобільність, академічна мобільність, проблеми, розвиток.
Key words: mobility, academic mobility, problems, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Академічна мобільність є інструментом та метою формування Європейського простору вищої освіти. Болонська декларація регулює побудову єдиного освітнього простору в Європі на основі запровадження багаторівневої системи вищої освіти та кредитно-модульної системи навчання, модернізації державної системи гарантій якості освіти та розробки внутрішньовузівських систем управління якістю освіти, розробки нових форматів документів про освіту та модернізацію схем фінансування освіти.

Актуальність дослідження полягає в аналізі перешкод, що стоять на шляху академічної мобільності студентів, та важливості створення педагогічного підходу для підтримки цієї мобільності через розробку спеціальної моделі. Така модель має включати педагогічні умови, спрямовані на формування готовності студентів до академічної мобільності. Використання мультимедійних і проектних технологій є ключовим для створення мотиваційного освітнього середовища, яке забезпечує повноту і адекватність інформації та сприяє динамічному взаємодії між студентами. Реалізація такої моделі може значно покращити показники в сфері академічної мобільності і вважається актуальною для практики освіти.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Тематики дослідження змісту та організації академічної мобільності широко розглядається у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі, що свідчить про значущість цієї проблеми. Однак концептуальні трансформації, що відбуваються у вищій школі, ще не в повному обсязі осмислені науково-педагогічними кадрами.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Визначення та класифікація проблемних питань розвитку академічної мобільності в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Академічна мобільність — далеко не нове явище в освіті, однак у сучасному контексті євроінтеграційних процесів в Україні набуло іншого статусу та ваги. Разом з тим, аналіз та дискурс сучасного стану теоретичних пошуків у галузі феномену академічної мобільності демонструє великий розкид теорій та відсутність фундаментальних досліджень в освіті.

Загалом виділяють чотири підходи до визначення поняття академічної мобільності: функціональний, особистісний, культурологічний, віртуальний.

Функціональний підхід дозволяє розглядати академічну мобільність з позиції функціональних особливостей: навчання, науково-дослідної діяльності, практики. Ось деякі приклади такого підходу. Цей підхід дотримуються міжнародні організації: ЮНЕСКО, Асоціація з академічного співробітництва (ACA, Academic Cooperation Association), Європейська комісія, Робоча група з контролю реалізації Болонського процесу (BFUG) та інші.

ЮНЕСКО (UNESCO) дає таке визначення: термін "академічна мобільність" включає період навчання, викладання та/або дослідження в країні, яка відрізняється від країни постійного проживання студента, викладача або вченого (країни відправлення). Цей період обмежений за часом і передбачає повернення додому студента або викладача по завершенні процесу навчання чи викладання. Термін "академічна мобільність" не включає міграцію з однієї країни до іншої.

Академічна мобільність студентів передбачає можливість часткового навчання у вузах-партнерах з подальшим визнанням як часу навчання у зарубіжному вузі, так і одержаних там переказних залікових одиниць ECTS.

Мобільність європейських студентів, викладачів та дослідників є ключовим принципом формування Європейського простору вищої освіти та Європейського дослідницького простору, що передбачає різноманітні можливості для вільного переміщення європейських студентів, викладачів та дослідників у цих просторах з метою акумулювання на особистісному рівні академічного та загальнокультурного потенціалу розвитку національних систем вищої освіти та збільшення їхнього вкладу в соціально-економічний розвиток своїх країн.

У ракурсі функціонального підходу академічна мобільність переважно розглядається лише як механізм реалізації міжнародної освітньої політики, тим самим обмежуючи поняття цього феномена.

Прихильники особистісного підходу вбачають у академічній мобільності інструмент розвитку особистісних якостей, спосіб самореалізації індивідуума. Так деякі вчені вважають, що академічна мобільність — це інтегративна особистісна характеристика, виражена у спроможності долати міжнародні мовні та культурні бар'єри й оперативно реагувати на мінливі умови довкілля задля досягнення своїх освітніх цілей. Вчений Артюшенко А. О. дає своє визначення. Мобільність студентів сприяє культурному та академічному обміну та співробітництву, зростанню особистісного капіталу та отриманню нових умінь та навичок для успішної участі в суспільстві після закінчення навчання [1].

Також вчені можуть звужувати визначення академічної мобільності та у своєму тлумаченні недооцінюють необхідність фізичного переміщення студентів у процесі академічної мобільності, умінням керувати власною освітньою діяльністю, будувати свій індивідуальний освітній маршрут, чітко переслідуючи певні цілі, прогнозувати свою професійну діяльність з урахуванням вимог нової доби та нового суспільства. Таким чином, академічна мобільність має на увазі здатність і прагнення до безперервної освіти [2].

Слід зазначити, що прихильники особистісного підходу дещо упускають значення механізмів та умов здійснення академічної мобільності, у такому разі термін "академічна мобільність" стає тотожним самовдосконаленню особистості.

У культурологічному підході відбувається акцентування на соціокультурній детермінованості академічної мобільності як інструменту культурного та інтелектуального обміну. Представники культурологічного підходу вбачають в академічній мобільності сукупність низки заходів, таких як подорож, проживання, навчання, проходження практики, проведення дослідницької роботи в іншому соціально-культурному середовищі. На думку фініського вченого Д. Хоффмана, більшість людей, які виражено приймають рішення про проведення певного періоду часу за кордоном, керують певною цікавістю та бажанням зіткнутися з культурними відмінностями. Важливо, щоб окрім "цікавості" у студентів, які беруть участь в академічній мобільності, була чітка мотивація та конкретні цілі, пов'язані з їхньою освітою. Інакше академічна мобільність може перетворитися на освітній

туризм [3].

Прибічники віртуального підходу А.Р. Дженсен включає у поняття академічної мобільності віртуальну мобільність та пересування студентів у рамках дистанційної освіти.

Важливо зазначити, що, починаючи зі Звернення європейських ректорів у Саламанці (2001 р.), у болонських документах наголошується, що "віртуальна мобільність не є заміною фізичної мобільності". Ми згодні з дослідниками, представниками перших трьох підходів, які є більш категоричними і не розглядають віртуальну мобільність як складовий елемент академічної мобільності, а дистанційне навчання як засіб академічної мобільності.

Найбільш містким є визначення, що поєднує ідеї функціонального, особистісного та культурологічного підходів. Академічна мобільність — це діяльність суб'єкта освітнього процесу, детермінована мінливими освітніми середовищами подіями, результатом якої виступає самореалізація особистості в освіті та професії [4].

В академічній мобільності виділяють наступних учасників: ініціатор академічної мобільності, суб'єкт академічної мобільності, сторона, що приймає. При цьому ініціаторами академічної мобільності є рідний виш або його підрозділи, іноземний виш або його підрозділи, держава, недержавні організації, міжнародні державні організації, підприємства, роботодавці, батьки. Суб'єктами академічної мобільності є студенти, магістранти, аспіранти, науковці, докторанти, професорсько-викладацький склад, адміністрація вишу. Роль приймаючої сторони виконують іноземні чи будь-які, відмінні від постійного місця навчання чи роботи, навчальні заклади.

За формою організації академічної мобільності слід розрізняти такі форми:

— Індивідуальні ініціативи.

Ця форма організації академічної мобільності досить широко розповсюджена. Вона реалізується через недержавні організації, міжнародні державні організації, підприємства, роботодавців. Під індивідуальною академічною мобільністю розуміється переміщення учня або співробітника, що має відношення до освіти, на певний період до іншої освітньої або наукової установи (у своїй країні або за кордоном) для навчання, викладання, проведення досліджень або підвищення кваліфікації, після чого учень, викладач, дослідник або адміністратор повертається до свого основного навчального закладу. Існують спільні освітні чи дослідницькі програми та програми подвійних ступенів.

Різнити між спільними програмами та програмами подвійних ступенів полягає у практиці видачі дипломів. У спільних програмах студенти зазвичай отримують один диплом, випущений спільно кількома вузами, а у програмах подвійних ступенів студенти отримують дипломи окремо від кожного вишу.

Останнім часом програми взаємодії між вишами активно розвиваються у напрямку:

- розширення спектра освітніх програм;
- зміцнення кооперації у дослідженнях;
- підвищення інтернаціоналізації;
- підвищення міжнародної впізнаваності та престижу вузу.

Ці програми вперше з'явилися в Європі в 1990-і рр., зростання їхньої кількості стало важливим світовим трендом, змушуючи навчальні заклади, уряди, фонди та агенції акредитації в усьому світі обмірковувати подальшу стратегію розвитку.

— "Літні" / "Зимові" школи.

Форма "літні" / "зимові" школи відносно нова форма академічної мобільності так як раніше літні практики та стажування тривалістю менше 6 місяців не входили до академічної мобільності.

У Болонському процесі розрізняють два види академічної мобільності: вхідну / вихідну "вертикальну" та вхідну / вихідну "горизонтальну" (Incoming and outgoing diploma / degree mobility, credit mobility). Участь у вертикальній мобільності передбачає повне навчання студента на ступінь у іншому ЗВО. Під горизонтальною мобільністю — навчання у приймаючому вузі протягом обмеженого періоду (семестру, навчального року). Флагманом горизонтальної мобільності у Європі є програма академічної мобільності Erasmus Mundus.

Розглянувши основні питання, що характеризують поняття "академічна мобільність" перейдемо до визначення основних перешкод його розвитку. Виходячи з повноважень ухвалення рішення про академічну мобільність, можна виділити три рівні проблем: держава, ЗВО або окремий студент (таблиця 1).

Таким чином, аналіз різних напрямків дозволяє констатувати, що проблеми розширення академічної мобільності мають різнобічний та різнорівневий характер.

Рівень розвитку академічної мобільності у конкретному виші та загалом у національній системі вищої освіти дає уявлення про ступінь інтеграції останніх у міжнародний освітній простір, про рівень доступності вищої освіти та є одним із важливих показників якості навчання. Такі негативні показники спонукали нас проаналізувати факти, що ускладнюють участь студентів у програмах академічної мобільності [5].

Розглянемо бар'єри, що перешкоджають участі в академічній мобільності. Аналіз бар'єрів дозволить, на наш погляд, розробити адекватну структуру, критерії, показники та рівні сформованої готовності, тому переходимо до аналізу бар'єрів, що ускладнюють розширення академічної мобільності.

Крім фінансового бар'єру вітчизняних здобувачів вищої освіти для слід виділити й такі фактори як:

- отримання своєчасної та повної інформації про можливості навчання за кордоном;
- суттєві відмінності у планах та програмах навчання у вузах різних країн;
- проблема перезаліку предметів та навчальних дисциплін вивчених у закордонних вишах. Прикладом такого є ситуація коли студент навчається та складає іспити в обох вишах, тому позбавлений мотивації вчитися з повною віддачею за кордоном, що перетворює мобільність на освітній туризм. Вирішення проблеми дає використання ECTS. На початковому етапі можна вико-

Таблиця 1. Рівнева характеристика перешкод академічної мобільності

Учасники	Проблеми, які стосуються компетенції учасника
Держава	• недостатнє фінансування; • суттєві відмінності в планах та програмах навчання в ЗВО різних країн; • проблеми законодавчого характеру, що виникають при реалізації спільних освітніх програм; • відсутність національних політик мобільності;
ЗВО	• суттєві відмінності у планах та програмах навчання у вузах різних країн; • проблема мотивації студентів у всіх вузах у рамках усіх програм; • відсутність інституційних стратегій мобільності; • відсутність достатнього досвіду налагодження міжнародного співробітництва; • відсутність підтримки з боку місцевих органів управління; • відсутність підтримки з боку майбутніх роботодавців; • недостатнє знання іноземної мови викладачами (для вхідної мобільності); • незадовільна робота адміністративних структур ЗВО; • недостатній фінансовий ресурс вишу; • комунікаційні проблеми: нелегко узгодити зміст спільної діяльності. • складність підтримки якості навчання відповідно до вимог партнера;
Окремий студент	• отримання своєчасної та повної інформації про можливості навчання за кордоном; • проблема перезаліку вивчених у закордонних вузах предметів та навчальних дисциплін; • мовні проблеми; • відсутність досвіду самостійного вирішення побутових та інших питань, пов'язаних із навчанням та проживанням у закордонному виші; • проблема мотивації; • нерозуміння процесу академічної мобільності.

ристовувати кредити тільки як трансфертну складову оцінки, але надалі необхідно забезпечити і складову, що акумулює, тобто на рівні факультетів вирішити питання перекладу навчальних одиниць;

— гостро стоїть питання мовної проблеми. Однак тут слід зазначити, що ситуація зі знанням іноземних мов нашими студентами останнім часом стала змінюватись. Євроінтеграційні процеси які відбуваються в Україні створюють умови для вивчення іноземних мов. Прикладом цього є створена національна програма Future Perfect, спрямована на популяризацію англійської мови та забезпечення доступності її вивчення для всіх громадян, незалежно від віку чи місця проживання;

— відсутність національних та інституційних стратегій мобільності;

— проблема мотивації студентів існує у всіх вузах у рамках усіх програм;

— відсутність прозорості та сумісності між системами вищої освіти;

— недостатність досвіду налагодження міжнародного співробітництва;

— відсутність підтримки з боку місцевих органів управління;

— відсутність підтримки з боку майбутніх роботодавців;

— проблеми законодавчого характеру, що виникають при реалізації спільних освітніх програм;

— недостатнє знання іноземних мов викладачами (для вхідної мобільності);

— незадовільна робота адміністративних структур ЗВО;

- недостатній фінансовий ресурс ЗВО;
- складність підтримки якості навчання відповідно до вимог партнера;

Держави переважно приділяють особливу увагу питанням мобільності але лише деякі європейські країни прийняли відповідну політику, щоб у системному вигляді працювати з різними видами мобільності. І багато хто вірить, що ці правила існують на місцях. Можна сказати, що лише невелика група націй розробили щось схоже на національну політику в галузі мобільності. У багатьох випадках, навіть якщо є свідчення про деякі концепції національного рівня щодо мобільності, то вони розкидані в різних документах і розпорядженнях, починаючи з міністерств освіти і науки і до питань імміграції та праці. Дослідження показало, що глибина та ширина політики мобільності різняться значною мірою. Іноді виникають сумніви, наскільки чітко держави розуміють та розрізняють різновиди мобільності, коли вони ставлять цілі та пріоритети національної політики мобільності [6].

Для кращого розуміння вважаємо необхідним наведені вище проблеми структурувати за шістьма основними і двома додатковими бар'єрами. Проранжовані в порядку зменшення значущості, структура цих бар'єрів, на нашу думку, може виглядати наступним чином:

- мовний;
- організаційний (візові, побутові проблеми, оформлення документів);
- інформаційний;
- ресурсний (недолік фінансових та інших. ресурсів);
- нормативний (проблеми визнання дипломів);
- змістовний (сумісність змісту та рівня програм);
- соціальні та культурні бар'єри (звичаї, традиції іншої держави, відмінності у менталітеті, расова ворожнеча, націоналізм);
- психологічні бар'єри (нові умови життя та навчання, сімейний стан).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Узагальнюючи результати досліджень та, виходячи з предмета нашої роботи, ми вважаємо, що класифікувати проблемні питання, що ускладнюють розвиток академічної мобільності в Україні та знижують якість результатів від участі у ній доцільно за наступними критеріями: мотиваційний, через відсутність мотивації внаслідок нерозуміння всіх переваг від участі в академічній мобільності; інформаційний, через незнання термінології, нерозуміння процесу академічної мобільності, відсутності інформації про можливості участі в стажуваннях, отриманні грантів, стипендій та іншого (частково це є і вирішення фінансових проблем); оцінювальний, через не вміння оцінити запропоновані програми з академічної мобільності та не вміння оцінити результати від участі в академічній мобільності; діяльний, через відсутність самостійного досвіду вирішення побутових проблем у зарубіжній країні та недостатній досвід роботи в команді; соціокультурний, через недостатній обсяг знань про традиції інших народів та їх менталітеті; комунікативний, через недостатній рівень володі-

ння мовою, що заважає якісно вчитися за кордоном, а також складнощі у встановленні контактів з закордонними колегами (хоча це й має бути однією з переваг участі в академічній мобільності — налагодження особистих контактів); креативний, через недостатню креативність, невміння генерувати ідеї та передбачати їх наслідки.

Література:

1. Артюшенко А. О. Особистісна мобільність і її формування у студентів економічного профілю в процесі фізичного виховання: монографія. К.: Черкаський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України, 2012. 232 с.
2. Сандригайло І.О. Академічна мобільність студентів у межах болонського процесу: досвід Франції. Педагогічні науки. 2009. Частина третя. С. 299—306.
3. Hoffman D. Changing Academic Mobility Patterns and International Migration. Journal of Studies in International Education. 2009. Vol. 13, № 3. P. 347—364.
4. Підготовка майбутніх фахівців до міжнародної академічної мобільності / за ред. І.Козубовської. Ужгород: УЖНУ, 2021.
5. Костюк Т. О. Міжнародна академічна мобільність: реалії та перспективи галузевого та державного управління процесом. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2016. № 10.
6. Papatsiba V. Student Mobility in Europe: An Academic, Cultural and Mental Journey, Some Conceptual Reflections and Empirical Findings. International Perspectives on higher Education Research. 2005. Vol. 3, № 7. P. 29—65.

References:

1. Artiushenko, A. O. (2012), Osobystisna mobilnist i yii formuvannya u studentiv ekonomichnoho profilu v protsesi fizychnoho vykhovannya [Personal mobility and its formation in students of economic profile in the process of physical education], Cherkaskyi instytut bankivskoi spravy Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
2. Sandryhailo, I.O. (2009), "Akademichna mobilnist studentiv u mezhakh bolonskoho protsesu: dosvid Frantsii", Pedagogichni nauky, vol. 3, pp. 299—306.
3. Hoffman, D. (2009), "Changing Academic Mobility Patterns and International Migration", Journal of Studies in International Education, vol. 13, no. 3, pp. 347—364.
4. Kozubovska, I. Povidaichyk, O. Babynets, M. Baibakova, O. and Khomynets, S. (2021), Pidhotovka maibutnix fakhivtsiv do mizhnarodnoi akademichnoi mobilnosti [Preparing future professionals for international academic mobility], UzhNU, Uzhhorod, Ukraine.
5. Kostiuk, T. (2016), "International academic mobility: current and perspective issues in the field and public administration", Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, vol. 10.
6. Papatsiba, V. (2005), Student Mobility in Europe: An Academic, Cultural and Mental Journey, Some Conceptual Reflections and Empirical Findings. International Perspectives on higher Education Research, Vol. 3, no. 7, pp. 29—65.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2024 р.